

VOORWOORD

Heel graag geef ik dit eenvoudig, onopgesmukt doch zeer deskundig geschreven boekje van mijn vriend Van Peer, Archivaris van ons Maria-Gilde, een kort woord ten geleide mee.

Onbekend maakt onbemind, zegt het oude spreekwoord, en omdat wij dikwijls zo weinig van de roemvolle geschiedenis van voorbije geslachten af weten, laten we ons vele mooie en eerbiedwaardige tradities ontglippen. De Delftse verering van Maria onder de titel van: „Maria van de boom van Jesse" is er één van.

Wie dit boekje leest, zal tot de erkenning komen, dat wij een ere-schuld te voldoen hebben. Een ere-schuld aan het voorgeslacht en een ere-schuld aan Maria.

Onze goede stad Delft moet weer worden wat het eertijds was: een stad van Maria. Daartoe mee te werken is ongetwijfeld het doel van de schrijver, dat ik van ganser harte ondersteun en hoop naar vermogen te helpen verwezenlijken.

Opdat in alles Christus verheerlijkt worde!

PASTOOR VRIJMOED O.F.M.

VOORWOORD

BIJ DE TWEDE DRUK

Het is verblijdend, dat van een boekje als het onderhavige, binnen 10 jaar een tweede druk nodig werd. Verblijdend is ook, dat deze tweede druk verschijnt in het Mariale jaar 1954, het jaar tevens waarin Katholiek Delft herdenkt dat een kwart eeuw geleden het herstel der aloude Delftse Mariadevotie begon. Deze tweede druk stelt daarenboven de schrijver in staat aan de eerste uitgave toe te voegen wat over de verdere opbloei der devotie tot Maria van Jesse in de sindsdien verlopen jaren vermeldingswaardig is.

Onder het pretentieloze van dit boekje gaat schuil een diepgaande kennis van Delfts verleden, een verleden, dat verder teruggaat dan 1572 en waarvan de glorie ten nauwste verbonden is met onze beste katholieke tradities. Wie dit werkje leest, zal onwillekeurig komen onder de ban van de warme liefde van de schrijver voor de Moeder des Heren, voor wier verering onder de titel van "Maria van de Boom van Jesse", als "Maria van Jesse", hij zelf zo vurig heeft geijverd en nog ijvert.

Gaarne heb ik ertoe meegewerkt, dat deze tweede druk mogelijk werd. Want is er schoner ideaal dan dat, hetwelk ook de schrijver van dit boekje vervulde, n.l. om in Delft en in wijde omtrek Jezus' lieve Moeder "advocata nostra" altijd meer te doen aanroepen bij God in al onze noden en voor Haar zelve altijd meer te doen beminnen?

PASTOOR CASS. HENTZEN O.P.M.

Gilde-priester

Delft, 13 Mei 1954

Een grote liefde voor Christus' Moeder is eeuwenlang de roem en glorie van Delft geweest. Haar beeltenis Maria van Jesse, in de oude Hippolytuskerk¹ heeft zich omgeven gezien met de piëteitvolle verering en liefde van vele Delftse geslachten.

Onder de Noordnederlandse steden der Middeleeuwen stond Delft met haar Maria-devotie op de eerste plaats. Zelfs ver over de grenzen van ons land was zij als Mariastad bekend. De titel, waaronder de Delftse Lieve Vrouw werd vereerd, luidde: Maria van de boom van Jesse.

MARIA VAN DE BOOM VAN JESSE

De titels, waaronder de Christenheid Maria vereert, zijn vaak dezelfde, als waarmede men haar Goddelijke Zoon verheerlijkt. In een periode van de Middeleeuwen, +/- 1200, schonk men, onder invloed van de Kruistochten, een bijzondere aandacht aan het leven van Christus als mens hier op aarde. Vandaar dat de afstamming van Christus als mens de volle belangstelling had. Hoewel Christus door zijn tijdgenoten algemeen wordt aangeduid als „Zoon van David“, ziet de profeet Isaïas Hem als de afstammeling van Jesse, als hij zegt: „Uit de stam van Jesse zal een twijg ontspruiten“; Js, XI. I.

Jesse nu was Davids vader. De profeet ging aldus een geslacht hoger op de stamboom terug. In het Nieuwe Testament neemt St. Paulus de profetie van Isaïas over en zegt: Komen zal de Spruit van Jesse, en één die zal opstaan om over de heidenen te heersen; op Hem zullen de heidenen hopen“. (Rom. 15, 11-13).

Op het voetspoor van Sint Paulus zag de Middeleeuwer Christus als Zoon van Jesse, als Spruit of bloem aan diens geslachtsboom. Was Christus nu de bloem, dan was Zijn moeder het twijgje, waaraan de bloem ontloek, zoals onze Delftse priester-dichter, Stalpaert van der Wiele, Maria dan ook begroet:

"Gij zijt de roe² van Jesse,
Die Godes toorn
Zult zoenen en vergoeden
Door UW bloem uitgenomen,
O schoone Jesse-roede
Maar schooner blome".

In de Middeleeuwen werd Maria met haar Goddelijk Kind veelvuldig afgebeeld als twijg met bloem, zoals nog te zien is in de Bossche Sint Ian, als muurschildering in de Sacramentskapel en in de Buurkerk te Utrecht.

EEN MIDDELEEUEWSE VOORSTELLING VAN MARIA VAN DE BOOM VAN JESSE

Deze fraaie houtsnede uit +/- 1430 stelt Jesse voor, slapend op de grond uitgestrekt. Zijn rechterarm rust op een kussen, terwijl de rechterhand het hoofd ondersteunt. Hij is gekleed in een tunica, die om het midden gegord is; daarover een mantel en op zijn hoofd een ronde muts of falie. Hij slaapt

¹Thans Protestantse kerk aan het Oude Delft.

² Roe is takje, twijgje.

diep en vast. Misschien heeft de kunstenaar daardoor willen aanduiden, dat, gelijk eens uit de slapende Adam de moeder der mensen Eva geboren werd, zo ook de Moeder van de Verlosser der mensen uit de slapende Jesse moest geboren worden. Ook is het mogelijk, dat hij heeft willen uitbeelden, hoe de slapende Jesse in een droomgezicht zijn nageslacht heeft aanschouwd.

Uit zijn borst rijst de tronk van een boom opwaarts. Zij draagt takken met lover en kelken. De kelken zijn dertien in getal. Eén in het midden en zes aan weerszijden. Uit die in het midden rijst Maria op met het kind Jezus. Met haar rechterhand ondersteunt zij het tere kinderlijfje, met de linker houdt zij één voetje vast. Het Kindje slaat

de linkerarm om moeders hals. Maria draagt op 't hoofd een kroon en is omgeven door een ovale vlammschijf. In elk der overige twaalf kelken staat een koning, de benen tot de knieën onzichtbaar. 2 x 14 geslachten van koningen zouden moeten komen tussen Jesse en Maria.

Eigenaardig is,

dat op geen enkele voorstelling 28 koningen voorkomen. De meesten geven er 14. Sommigen vermelden hun namen erbij. Zij heten dan David, Salomon, Roboam, Abias, Asa, Manasses, Amon en Josias. Dit zijn de koningen uit de glorie tijd van Israël. De andere 14 niet voorgestelde koningen leefden onder de Babylonische gevangenschap. De

reden waarom de kunstenaar geen 28 koningen afbeeldde, zal wel zijn oorzaak hebben in plaatsgebrek. De snijder van onze houtsnede beeldt er slechts 12 uit. Aan weerszijden van de boom zes. Deze koningen dragen allen de tekenen hunner waardigheid, scepter en kroon. Zij zijn gekleed in

een tunica waarover een mantel met afgeslagen kraag hangt. De houding dezer koningen, hoe verschillend ook, (b.v. de blik opwaarts, voorwaarts of zijwaarts gericht: de handen omhoog of omlaag, in beweging of rust) drukt bewondering en verering uit. Zij allen doelen op het groot wondertoneel, welks vervulling hier is voorgesteld, en waarvan zij een deel, een schakel in de keten der gebeurtenissen uitmaken. Uit de levendige gebaren dezer koningen spreekt een opgetogen verrukking, welk een sterk contrast vormt met de diepe rust van Jesse.

En boven in de tronk, in serene kalmte, Maria, ons getoond door de laatste koning met een eenvoudig, maar alleszeggend gebaar. De boom, die uit Jesse opschiet, is een wijnstok, hoewel met enigszins fantastisch lover. Met voorkeur koos men deze boom om de geslachtsboom van de Verlosser uit te beelden. De wijnstok heeft altijd een symbolische betekenis gehad, nu eens stelde hij Maria voor, dan weer de Kerk. Ook Christus heeft zich met een wijnstok vergeleken. "Ik ben de Wijnstok, gij zijt de ranken", zei Hij tot Zijn leerlingen.

HET OUDE MARIABEELD

Alles, wat we van het oude Mariabeeld weten, is tot ons gekomen door Michaël Vosmeer, een Delftse priester, die tijdens de Geuzentroebelen (1572) de wijk naar Keulen had genomen. Op hoge leeftijd ziek geworden, vreesden de doktoren voor zijn leven. Op voorbede van Maria herkrijgt hij de gezondheid en uit dankbaarheid beschrijft hij in een klein boekje de glorie, die O.L. Vrouw in Delft is ten deel gevallen vanwege het goede Delftse volk en ook vermeldt hij de vele gebedsverhoringen, die door haar tussenkomst werden verkregen.

Van het oude beeld zegt hij: "Wat nu het beeld van Maria van Jesse betreft? In de Oude Kerk bevond zich een houten beeld van Christus' Moeder, zittend op een zetel en omhangen met een gewaad. Zij

had het uiterlijk van een jong meisje, op wier rechterknie het Kindje Jezus zat, dat zij om Zijn middel vasthield en dat in de linkerhand een aardbol droeg of gouden appel, waarop een kruisje, terwijl het de halfgeopende rechterhand vooruitstak, als wilde het iets aanwijzen."

WAAR HET BEELD IN DE KERK ZICH BEVOND

De oude Mariakapel bevindt zich aan de zijde van de oude Kerkstraat. Wanneer men daar de kerk binnentreedt, staat men in de kapel. Vosmeer zegt hierover: "Aan de rechterkant zien de binnentredenden (door de hoofdingang) recht voor zich een kapel, toegewijd aan het H. Kruis, aan de linkerkant een hoge vleugel en naast deze een derde kapel, groter dan de andere, met een altaar, waarop het beeld van Maria van Jesse."

BAGIJNEN BEWAAKTEN DE KAPEL

In deze kapel hielden de ganse dag enige bagijnen van het grote Bagijnhof de wacht om alles te weren, wat in strijd was met de eerwaardigheid der plaats. Ook hadden de bagijnen de sieraden van het beeld en het altaar in bewaring.

Blijkens een oud contract ontvingen deze bagijnen van de kerkmeesters jaarlijks hiervoor achttien pond Hollands geld in twee termijnen, n.l. op St. Pietersdag en Onzer Vrouwe Lichtmisdag. In het jaar veertien honderd zes-en-negentig werd dit contract op verzoek van de bagijnen herzien en met goedkeuring van kerkmeesters, Schout en Schepenen der stad, werd haar jaarlijks uitbetaald vier-en-twintig pond in vier termijnen en wel op de vier hoogtijden, Pasen, Pinksteren, Ommegang en Kerstavond.

In de late Middeleeuwen was men gewoon de beelden met kostbare gewaden te omhangen. Een nog gevonden inventarislijst, welke eertijds door de bagijnen is opgemaakt, luidt: "Dit behoort tot OL. Vrouw van jesse: Primo, een rood gulden, laken mantel met een wit bonte rok. Item een witte damasten mantel met gouden bloemen er op en met een rood gulden rok daarom.

Item een blauw fluwelen mantel met een wit gearneerde zoom. Item een zwart fluwelen mantel. Item nog een oud groen manteltje.

Dit zijn haar altaarklederen: Primo een rood gulden stuk voor altaarkleed. Item een zwart fluwelen altaarkleed. Item een rood damasten altaarkleed."

Onderaan het lijstje schreven de bagijnen: "welke altaarklederen toebehoren aan 't gilde van OL. Vrouwe, maar wij hebben ze mede in onze bewaring met de gordijnen op dezelfde wijze, als de andere goederen der kerk.

LOTGEVALLEN VAN HET BEELD

Toen in het jaar vijftienhonderd zes-en-dertig een grote brand half Delft in as legde en ook de Oude Kerk deerlijk gehavend werd, is 't als een wonderbare zaak aangemerkt, dat het beeld van Maria van Jesse en haar altaar ongeschonden zijn gebleven.

Bij Michaël Vosmeer leest men verder over de beelden der H. Maagd en het Kindje Jezus: "Beide beelden, hoewel naar oude vrome gewoonte in hoge ere en op antieke kunstzinnige wijze vervaardigd, zijn met de beeldenstorm door het tot razernij gebrachte volk, tegelijk met de andere

beelden uit de kerken, verminkt, verbrijzeld en wat schandelijk om te zeggen is, op de Markt tot pulver verbrand."

Wat Vosmeer hier zegt over het verbranden van het beeld is niet in overeenstemming met het relaas, dat de Burgemeesters hebben gegeven van het verloop der beeldenstorm. Zij verhalen, dat de beelden wel op de markt gebracht zijn om ze te verbranden, maar dat het door hun toedoen zo ver niet gekomen is. Op hun last zijn de beelden in het Vondelingenhuis gebracht aan de Burgwal. Het beeld zou dus gered zijn en behouden gebleven.

DELFT WORDT EEN BEDEVAARTSPLAATS

In het jaar 1240, toen Willem II, Graaf over Holland was, geraakte het van hout opgetrokken kerkgebouw hier ter stede zodanig in verval, dat men besloot een nieuwe stenen kerk te bouwen, de nu beroemde Delftse Oude-Jan. Onder de regering van zijn zoon Graaf Floris V werd het gebouw voltooid en nam de Maria-devotie zo zeer in bloei toe, dat de grote liefde der Delvenaren voor Christus' Moeder zich ook mededeelde aan de bewoners der omliggende steden en dorpen, zodat velen een bedevaart deden naar Maria's kapel en daar verhoringen en gunsten verkregen. Zeventig jaar later, in het jaar dertienhonderd zeven en twintig, was het oude Mariabeeld zo zeer door de tand des tijds verteerd, dat men besloot een nieuw beeld van onze Lieve Vrouwe op haar altaar te plaatsen. Men besloot de wijding en plaatsing van het beeld met zo groot mogelijke luister en plechtigheid te doen plaats hebben.

Op een zomerse Zondagmorgen van de maand Juni verzamelden zich in de Oude-Kerk niet alleen de Delvenaren, maar ook vele Mariavereerders van de omliggende steden en dorpen. Het gerucht van deze Delftse plechtigheid was ook tot Den Haag doorgedrongen. In die tijd leefde daar een vrouw, geheten Machteld, die drie en een half jaar blind was geweest. Zij was de moeder van de vleeshouwer Willem Jans. Eens op een nacht, toen zij te bed lag en sliep, werd haar geopenbaard en werd zij daartoe aangespoord, om naar de kerk in Delft te gaan met een ootmoedig hart en daar te bidden met grote vurigheid tot de glorierijke Maagd en Moeder Maria om wederom het licht van haar ogen te verkrijgen, en dat daar de glorievolle Maagd Maria, van haar Lieve Zoon Jezus wederom voor haar het gezicht zou verwerven, wegens haar ootmoedig gebed.

Deze Machteld, nadat haar dit door haar visioen was geopenbaard, is in goede hoop en vol vertrouwen op de H. Maagd en Moeder van onze Heer, geleid door een dienstmaagd, van Den Haag naar Delft gekomen. Toen zij te Delft kwam, begaf zij zich naar de kerk en hoorde, dat voor het Maria-altaar een priester, geheten Christiaan, stond, die de heilige Mis zou beginnen. En toen deze priester in de Mis het hoogwaardig Sacrament optilde en het Heilig Lichaam van onze Heer Jezus Christus in zijn handen ophief, sloeg zij haar ogen op en ontving haar gezicht weder, zodat zij duidelijk het Heilig Sacrament zag. En zij riep met luider stem: "Heer Jezus Christus, Zoon van de levende God, Gij zijt gezegend en Uw goedertieren Moeder Maria, want ik, die blind was en niet kon zien, zie nu en aanschouw U met liefde." En met haar dankten en loofden alle gelovigen God en Maria zijn lieve Moeder om het wonder, dat zij zagen.

Toen nu het Heilig Misoffer geëindigd was, hield men een processie tot dankzegging. Het beeld van Christus' Moeder werd op een draagbare troon geplaatst. Voorop gingen knapen met vaandels aan hoge met kruisen versierde stokken, zangers, geestelijken schreden in dubbele rij voorwaarts, God lofzingend. Achter hen volgde de nu ziende Machteld, zonder geleide. Vervolgens kwamen de dragers met het beeld op hun schouders en achteraan schreden mannen met tekenen van hun

waardigheid. Daarachter kwam het volk, vrouwen en meisjes met godsdienstige emblemen en eretekens.

EEN OORKONDE IN DE KERKKRONIEK

Van dit wonderbare feit is een oorkonde opgemaakt door de notaris heer Martijn Claesz. van Zaltbcmmel, terwijl als getuigen onder ede optraden Willem Jans, vleeshouwer te 's-Gravenhage, zoon van de genezen Machteld, Jacob Willems, een grijsaard van zeventig jaar en Jan Vosz.

Daaronder schreef men de plechtige belofte onzer Delftse voorvaderen: "In 't jaar 1327 op de Zondag, die volgt op de plechtige viering van St. Odulfus, toen heeft het goede volk van Delft, met algemene stemmen, eensgezind beloofd, ter ere en verering van Maria, dit haar beeld, elk jaar door de stad te dragen, zolang de stad blijft bestaan, met gezangen en gebeden en een zo groot mogelijke luister, als 't betaamt, wegens de genezing van een blinde vrouw."

Na dit wonderbare feit kwamen velen bij de notaris verhalen van hun gebedsverhoringen. Doch daar deze feiten lang geleden waren en men ze niet goed meer kon onderzoeken, heeft men ze niet opgetekend, doch talloos waren degenen, die uit dankbaarheid Maria's kapel bezochten en haar Ommegang meemaakten.

Latere eeuwen hebben nog menigvuldige gebedsverhoringen opgetekend.

DE DELFTSE KERMIS

Vanaf deze tijd dateert de Delftse Ommegang, die in latere eeuwen tot ver over de landsgrenzen beroemd zou worden. Allengs werd dit ommegangsfeest niet alleen de Zondag van de Ommegang gevierd, maar duurde het hele octaaf door, acht dagen lang en is later verworpen tot de Delftse Kermis.

Michaël Vosmeer klaagde reeds, dat in zijn dagen het Ommegangsfeest zijn godsdienstige sfeer had verloren. Hij scheef in zijn boekje: "De heugenis van het wonder bleef, hoewel het niet zuiver werd overgeleverd. Daar immers het kermisfeest, welke onze voorouders, zeer vrome lieden, met een jaarlijkse bedegang en offers en gezangen vierden, hier haar oorsprong neemt. Wij echter, afgeweken van hun vroomheid, brengen hem door en ontwijden hem met schuttersoptochten, spelen, feestmalen en andere dwaze vermaken. Daarom scheen het mij de moeite waard de ware oorsprong van de Delftse feesten hier uit de kronieken van het heiligdom over te schrijven, opdat de nakomelingen van het eerwaardig geslacht, deze zullen kennen en uit eerbied bewaren en beschermen."

HOE HET GOEDE VOLK VAN DELFT GETROUW BLEEF AAN ZIJN BELOFTE

In de geschiedenis van Delft staat het jaar 1536 als een rampjaar aangetekend. Toen toch brandde op de derde Mei bijna de gehele stad tot de grond toe af.

De oude kroniekschrijver W. van Gouthoeven tekent op: "In den jare 1536 op den derden Mei, des heilig Kruisdag, ten twee ure namiddag, is te Delft in Holland haastelijk een grote brand opgegaan, also dat binnen een korten tijd bijna de gehele stad verbrandde. Somma: daar verbrandden tweeduizend driehonderd en negen huizen, beide parochiekerken en veel schone kloosters, zodat er maar omtrent driehonderd huizen bleven staan. (Zo verbrandden): het convent van de

Minderbroederen, van de Clarissen, van St. Anna en het convent van St. Ursula, en St. Joris Gasthuis, mits dat al waren rieten en strooien daken en kon geenszins geblussen; ook doordat het in lang niet geregend had, zodat de huizen zeer droog waren en de brand te haastelijk voortging en ook doordat het zeer sterk waaide. Zodat er jammerlijke schade geschiedde in de huizen, aan allerhande waren, zilverwerk en juwelen en vooral verbrandde daar veel volk, in het bijzonder kraamvrouwen, zieken, oude mensen en jonge kinderen."

In deze desolate toestand lag Delft op de avond van de derde Mei 1536. Nog geen driehonderd huizen stonden overeind en er waren veel doden en veel zwaar gewonden. De stadsbestuurders hadden dagen nodig om de ramp te kunnen overzien en om een weinig orde te scheppen in de chaos. Een week daarna, de dertiende Mei, verschijnt een ordonnantie betreffende verschillende onderwerpen. Artikel zes en zeven hiervan hebben betrekking op de aanstaande Ommegang. Het stadsbestuur beseft heel goed, dat van een eenigszins feestelijke Ommegang niets kan komen. Maar al is de stad voor driekwart verbrand, de Ommegang zal toch plaats hebben. Ze zeggen in de ordonnantie, dat zij de Ommegang ter ere Gods zullen voldoen zoveel naar de tijd doenlijk is. De versierde praalwagens van de gilden van ambachten en neringen blijven natuurlijk achterwege. Maar elk gilde bevelen ze te maken twee toortsen van was, dit waren dikke kaarsen, en aan deze kaarsen te hangen het gildeteken. Deze gildetekens werden op blik geschilderd en aan de toortsen bevestigd.

Zo eenvoudig mogelijk, enkel met versierde toortsen, heeft dus in het rampjaar 1536 de Delftse Ommegang plaats gehad.

PAUSELIJKE AFLAATBRIEF, WAARIN GEWAG WORDT GEMAAKT VAN VELE PELGRIMS UIT VERRE LANDEN, DIE DELFT BEZOEKEN

Paus Bonifacius IX heeft in het jaar 1399 om de Delftse Mariaverering te bevorderen een aflaat van twee jaar verleend. Na de gebruikelijke aanhef zegt de Paus: "Omdat ons ter ore is gekomen, dat in de parochiekerk van de Heilige Hippolytus zich een beeld bevindt, dat geplaatst is op het altaar toegewijd aan de Heilige Maagd Maria in de bovengenoemde kerk van de stad Delft, gelegen onder het heilig bisdom Utrecht, welk beeld men jaarlijks omdraagt in bovengenoemde stad des Zondags volgend op St. Odulfus Confessorsdag met de pracht en praal van een schone processie, aan welke processie of ommegang niet alleen de bewoners van dat land en burgers van die stad deelnemen, maar ook zeer veel pelgrims, die komen uit verre landen, omdat God, ter ere van Onze Lieve Vrouw, daar dikwijls vele en grote wonderen doet. En omdat we wensen, dat de gelovigen nog met meer ijver deze ommegang of processie meemaken tot heil hunner zielen, zo hebben wij, vast vertrouwend op de Barmhartigheid Gods, bij de macht van St. Petrus en St. Paulus, genadiglijk verleend en verlenen bij deze, al degenen, die op bovengenoemde Zondag deze ommegang of processie hebben meegemaakt, na een oprechte biecht met leedwezen over hun zonden, een aflaat of kwijtschelding der straffen van twee jaar.

Gegeven te Rome bij Sint Pieter, de tweede dag in December in ons Bisdoms en Pausdoms het tiende jaar.

Bonifacius IX.

HET GILDE VAN MARIA VAN JESSE

Reeds heel vroeg bestond er in de Oude-Kerk een gilde van O.L. Vrouw van Jesse. Wanneer het

gilde werd opgericht is niet met zekerheid te zeggen. Mannen en vrouwen waren in dit gilde ingeschreven. In het Bisschoppelijk Archief te Haarlem worden nog twee registers bewaard met namen van de oude gildeleden. De gildebroeders wier namen hierin staan opgetekend, behoorden bijna allen tot de magistratuur en de elite van Delft. Gildemeester waren Cornelis Cruyser, een burgemeester, Adriaan Vermeer, een schepen, Mr. Cornelis Duyst van Voorhout en Hendrik van Diemen, terwijl rentmeester was de schepen Cornelis Beaumont. Onder de gewone leden zijn burgemeesters, schepenen en andere functionarissen der stad, brouwers, korenkopers, kaaskopers en van de geestelijkheid de deken en andere priesters.

Het gilde is vóór 1347 opgericht door een vrome priester Damaes. Hij stichtte een fonds. Bij dit fonds werden de contributies der gildebroeders gevoegd en legaten of huisrenten van overleden gildebroeders. In het Bisschoppelijk Archief wordt ook nog een register bewaard waarin een vijftigtal huizen zijn opgetekend, waarvan de huurders of kopers jaarlijks in de maand Mei aan Marcus de Graaf, de laatste gildepriester, hun rente moesten afdragen. Uit deze inkomsten werden de onkosten bestreden, die door het gilde werden gemaakt voor de diensten ter ere van OL. Vrouw. Deze diensten bestonden in: 1e het zingen van de Vespers, elke Vrijdagavond en 2e het opdragen van een H. Mis des Zaterdagmorgens.

DE GRAVEN VAN HOLLAND BESCHERMHEREN VAN HET GILDE

In 1347 neemt de Graaf van Holland, Willem van Beieren, Paltsgraaf van den Rijn enz. enz., het Delftse Mariagilde niet alleen onder zijn persoonlijke bescherming, maar ook voor zijn nakomelingen. In de oorkonde bij deze gelegenheid uitgegeven, ontzegt de Graaf de gildepriester het recht op inkomsten, wanneer hij zonder wettige reden de diensten verzuimt. De toelage voor elke verzuimde beurt moest vervallen aan de armen van Delft

Aan het slot van zijn oorkonde zegt de Graaf: "En Wij Hertog Willem, voorschreven, omdat Wij den dienst van God en Onzer Vrouwe willen versterken, zo willen Wij voor ons en onze nakomelingen, dat de kapelaan, die heden is, of de kapelaans, die ze hiernamaals van ons of van onze nakomelingen gegeven zal worden, tot deze dienst eeuwiglijk verbonden zullen wezen op bovengenoemde wijze. En omdat Wij willen, dat dit vast en zeker onderhouden zal worden, zo hebben wij deze brief bezegeld met ons zegel.

Gegeven in Den Haag in het jaar Onzes Heren 1347 op Sint Pietersavond in den winter."

DELFTS OMMEGANG

In vroeger eeuwen behoorde de Delftse Ommegang tot een der luisterrijkste gebeurtenissen van heel Holland. Te Delft zelf nam hij een allereerste plaats in in het godsdienstig en burgerlijk leven. Hij werd gerekend tot een der vier hoogtijden van het jaar. Op één lijn gesteld met Pasen, Pinksteren en Kerstmis. In rekeningen komt deze datum herhaaldelijk voor, zoals blijkt uit deze rekening van het jaar 1400. Daarin leest men: "Item, die grafmaker heeft jaarlijks tot vier hoogtijden te weten Pasen, Pinksteren, Ommegang en Kerstmis, elk hoogtij 15 gr." Zoals gezegd was deze Ommegang ook voor heel Holland een gebeurtenis, want voor kunstzinnige uitbeelding van mysteriespelen en godsdienstige plechtigheden genoot Delft eertijds een grote vermaardheid. Herinnerd zij slechts aan het beroemde Delftse Driekoningenspel. Al zijn jammer genoeg maar weinig gegevens over het

kerkelijk leven van het Delftse voorgelacht tot ons gekomen, in mededelingen over het godsdienstig leven in andere steden en gewesten lezen we, dat vaak Delft de plaats is, waaruit hun gebruiken bij kerkelijke vieringen zijn geïmporteerd. Is het dan wonder, dat uit alle delen van het land, ja ook uit het buitenland, pelgrims kwamen, mede aangelokt door de faam van die kunstzinnige voorstellingen, die werden meegevoerd in de Delftse Ommegang? Zulke bonte kleurrijke Ommegangen waren een vreugde en weelde voor oog en hart der middeleeuwse toeschouwers, waaraan zij ook bovenmate waren gehecht.

Uit spaarzame gegevens kunnen wij ons nu slechts een vaag beeld voor de geest oproepen van deze roemvolle Ommegang. Het is er mee alsof we staan voor een oud paneel, waarvan het randschrift "Delffs ommeganck" nog duidelijk leesbaar is, doch waarvan we de voorstelling moeten raden uit wat vage lijnen en hier en daar wat intact gebleven kleuren.

VOORBEREIDINGEN VOOR DE OMMEGANG

Weken voordat de Ommegang uittrok, toog het stadsbestuur aan de arbeid om de stad voor het grote gebeuren in gereedheid te brengen. Een zeer voornaam punt van die voorbereidingen was het in orde brengen van straten, pleinen en vesten. Onze Middeleeuwse steden kenden geen vast steenplaveisel. De stoepen langs de huizen hadden meestal en alleen een hardstenen bedekking. Het Marktpllein en de straten waren grind- of kiezelwegen. Het drukke verkeer, vooral op marktdagen, met wagens en vee, had de wegen stuk gemaakt. Diepe wagensporen en kuilen waren achtergebleven. Voor de Ommegang werden al die straten en pleinen keurig in orde gemaakt en het stadsbestuur kocht puin en kiezel om de straten te vullen en op te hogen. Volgens de Thesauriersrekening van het jaar 1566 kocht de stad toen niet minder dan 56 schepen "poeye" (d.i. ophoogsel). Deze schepen werden gelost op de Vest achter het St. Claraklooster aan de Paardenmarkt. In de stadsrekening staat genoteerd: "Betaald zekere puinvaarders die tegen de Ommegang en Heilig Sacramentsdag geleverd hebben acht en vijftig schepen "poeye" (ophoogsel).

Evenals het stadsbestuur hadden de overlieden van de gilden maanden lang de handen vol om alles in gereedheid te brengen voor het grote feest. Elk gilde vormde in de Ommegang een aparte groep. Op wagens door paarden getrokken voerden zij hun kunstzinnige voorstellingen mee, die betrekking hadden op de H. Maagd of op andere godsdienstige onderwerpen.

Uit een beschrijving van een beevaartreis naar Jeruzalem door de Delftse Chirurg Meester Arent Willemsz. weten we, dat deze voorstellingen op wagens werden meegevoerd. Toen hij te Venetië kwam en er een processie bijwoonde, verwonderde hij er zich over, dat daar deze voorstellingen op een vloer door mannen op hun schouders gedragen werden en hij schrijft deze opmerking neer: "Bij ons trekken de paarden de wagens voort in de Ommegang, daar de maagden en andere personages opzitten".

Om de gilden aan te moedigen, loofde het stadsbestuur jaarlijks vier kostbare prijzen uit voor dat gilde, hetwelk met de schoonste groep in de Ommegang uitkwam. Het gilde van de Brouwers en het gilde van de Rhetorijkers waren echter van de mededinging uitgesloten.

Op geschikte punten in de stad hield de Ommegang stil en vanaf de versierde wagens werden samenspraken gehouden, waarin de lof van Maria werd bezongen. Delftse geestelijken verzorgden elk jaar deze samenspraken. In een Ommegangsrekening vindt men een post: voor de klerken van "sproken te scriven". Aan deze opvoeringen moesten soms honderden personen deelnemen door

koren of reizangen. En daar het stadsbestuur van mening was, dat niemand zich aan zijn burgerplicht om de Ommegang zo luisterrijk mogelijk te doen

slagen, mocht onttrekken, vaardigde het een verordening uit, waarbij de ouders op boete verplicht waren hun jongens en meisjes af te staan aan de gilden, als deze bij hun spel kinderen nodig hadden.

Deze zeer eigenaardige keur luidt: "Hebben

voorts geordonneerd, dat indien de overlieden van een gilde voor hun spel, dat zij wilien uitbrengen, enige jongens of meisjes beneden de dertien jaar nodig hebben, zij deze daarvoor zullen mogen ontbieden en gelasten bij hen te komen om het spel te helpen spelen en dat deze kinderen en hun ouders en vrienden verplicht zullen wezen de overlieden daarin te gehoorzamen op straf van drie 's Herenponden te verbeuren door dengene, die ontboden zijnde niet kwam en gehoorzaamde".

Naast de gilden had de "schoolmeester" (d.i. zangmeester, schola cantorum) zijn tijd bezet met het instuderen en repeteren van gezangen voor de heilige diensten en processie. Ook de kaarsenmaker had een drukke tijd, acht pond was voor toortsen en zeven en zestig pond voor kaarsen verwerkte hij in deze dagen van voorbereiding, aldus lezen we in de Ommegangsrekeningen.

Zondag voor de Ommegang kondigde de pastoor van de Oude-Kerk op plechtige wijze het a.s. feest aan. Tevens werd een groot houten kruis gezegend en opgericht in het priesterkoor. Dit kruis was rood geverfd, de kleur der verzoening, en moest de gelovigen opwekken om op het

Ommegangsfeest, na een rouwmoedige biecht, de verleende aflat te verdienen. Ook door het stadsbestuur werd de Ommegang op plechtige wijze aangekondigd. Nadat een kwartier lang de grote klok van het stadhuis over de stad had gebeierd, trad de stedeboode naar buiten en las met luider stem de keur voor waarin de Ommegang werd aangekondigd. Hier volgt de keur van 1567.

"Alzo op Zondag eerstkomend processie en feest van de Ommegang binnen deze stede gehouden zal worden, wordt daarom door mijne Heren van het Gerecht dezer stede geordonneerd, dat alle schutters alsook de gildebroeders en ambachten op die dag verschijnen zullen, een ieder bij zijn gildekaarsen ter plaatse, waar zij gewoon zijn te vergaderen, goeds tijds, alear de Hoogmis uit is. En in de processie te gaan, een ieder bij zijn gilde kaarsen van het begin tot het einde in alle manieren als men op de Heilige Sacramentsdag gedaan heeft etc. etc.

Aldus gepubliceerd 8 Juni anno 1567 van het stadhuis deser stede van Delft met de grote klok."

Vier boden werden nu naar de gildehuizen gezonden om "het spel te bieden" waarbij een afschrift werd overhandigd van de keur, waarin vier ereprijzen werden uitgelooft. De eerste prijs was twintig "stedecannen" wijns, de tweede vijftien, de derde tien en de vierde vijf. Blijkens een post in het Thesauriersboek der stad werden de prijzen in geld uitbetaald. 20 Juni 1559 Trezorier Jan Janz Sasbout geordonneerd aan die gilden die op den Ommeganck laatstleden "haere spele om prijse te winnen uytgebracht hadden" een iegelijk van henlieden te betalen, volgens de acten, die hem van hunnentwege "onderteijkent met die secretaris handt" overgeleverd zouden worden.

De portiers der poorten werd opdracht gegeven om op de stadswallen en op het grensgebied der stad houten kruisen op te richten. Deze kruisen waren zes in getal en bloedrood geverfd, de kleur der verzoening. Zo kondigden deze rode kruisen uren in het rond de omwoners niet alleen aan, dat de tijd van geestelijke gunst, verbonden aan de Ommegang, aanstaande was, doch ook de koopman deelden zij mede, dat hij gedurende de feesten vrij de markten kon bezoeken. Al had hij schulden in de stad, niemand mocht hem er in deze dagen om manen. Voor het bevestigen van deze kruisen aan de poorten werden de poortwachters extra betaald. Honderd jaar nadat de Ommegang was

afgeschaft, in 1668, worden nog de poortwachters betaald voor het plaatsen van de kruisen. De Thesauriersrekening van 1668 vermeldt: "Wouter Jansz als portier van de Rotterdamsche poort ende 't rechten van de cruysen tijdens de vrije marckten fl. 12, 12 st.

BEZOEK VAN VELE HOGE GASTEN

In de loop van de week arriveerden de gezanten van Keulen in de stad. Zij logeerden op stadskosten in het Aagtenklooster, waar de prior hun gastheer was. De vriendschap tussen Keulen en Delft dateert van de tijd, toen de Delvenaren de te Keulen naast elkaar rustende heiligen Hippolytus en Ursula tot beschermheiligen van hun beide kerken en hun stad kozen. Ook Rotterdam en Schiedam zonden hun afgezanten. Blijkens de Thesauriersrekening logeerden hier ook de volgende geestelijke autoriteiten:

Mijnheer de Bisschop.

Mijnheer de prelaat van Egmond

de Generaal en Provinciaal der Cellebroeders in het Cellebroedersklooster.

Mr. Sebastiaan, pastoor te Antwerpen in het St. Clara-klooster.

Van de wereldlijke autoriteiten waren vertegenwoordigd:

Mijnheer de Advocaat van het gemene land van Holland.

Mijnheer de president en houtvester.

Jan Hanneman, rentmeester van Zijn Koninkl. Majesteit.

Mijnheer de Landcommandeur van Haarlem.

Van het hoogste Rechtscollege, het Hof van Holland te 's-Gravenhage.

Mijnheer de Griffier.

Mijnheer de Auditeur, Willem Schouten.

Mr. Boudewijn, Raadsheer.

Mr. Adriaan van Hooff, Raadsheer.

Mr. Jacob van der Eynde, Raadsheer.

De volgende leden van de Rekenkamer te Den Haag:

Mr. Adriaan Numan, Rekenmeester.

Mijnheer van Spijck, Rekenmeester.

Van het college van Hoogheemraden van Delfland voor zover niet woonachtig te Delft:

Mijnheer van Kenenburg, Ridder, Hoogheemraad.

Pieter van Bronckhorst, Hoogheemraad.

Deze heren logeerden op stadskosten bij vooraanstaande burgers. Aan al dezen werd op Ommegangsdag de erewijn geschonken.

In de Thesauriersrekening van 1563 staat dit aldus vermeld: De 14de juni, op Ommegangsdag de wijn geschonken naar de oude gewoonte en ook voor en na de Ommegang veel diverse Heren, al te

zamen breder blijkende bij goede declaratie en quitantie van Cornelis Claassen, stedebede, die op last en bevel van burgemeesteren de voorzegde schenkingen gedaan heeft, bedragende ter somma van 48 kronen en 12 stuivers.

DE GOEDE ORDE IN DE STAD

Een van de grote zorgen, die het stadsbestuur op de Ommegangsdag had, was, om bij de toeloop van duizenden en duizenden de goede orde te handhaven. Een vast politiecorps kenden onze Middeleeuwse steden niet. Bij bijzondere gelegenheden werd door het stadsbestuur de hulp der schutters ingeroepen. Maar bij de Ommegang moesten de schutters op bevel van het stadsbestuur mede ommegaan. Daarom stelde men voor die dag van stadswegen enige burgers aan (beveelhebbers of bevelsgezellen genoemd), die de orde te voet of te paard moesten handhaven.

Artikel X uit de stadskeur van 1558 zegt: "En om zowel de schutters als de andere personen van ambachten en neringen in goede orde op te stellen, zijn door de burgemeesters van deze stad zekere personen of beveelhebbers aangesteld. Daarom is het, dat men een ieder zowel burger en inwoner van deze stad als vreemden beveelt deze bevelhebbers zowel in het uitgaan als ook in het plaats te maken, te gehoorzamen en hun bevelen op te volgen heeft, op boete van 3 pond en correctie van schepenen. En indien iemand een dezer bevelhebbers en bevelsgezellen kwalijk toespreekt, die zal men gevangen zetten op water en brood gedurende zekere tijd en verders bestraffen naar gelegenheid van zijn misdad."

Dat deze keur geen ijdele bedreiging was, ondervond de brouwersknecht Roel Aarts. In het stadscrimineelboek van het jaar 1562 komt zijn veroordeling voor. Na de Ommegang en het kort Lof in de Nieuwe kerk, verzamelden allen zich op het Marktveld. Hier stond het groot geschut van Delft opgesteld. De schutters stelden zich daar omheen in slagorde op. 't Was voorgekomen, dat al te nieuwsgierigen te dicht bij het geschut kwamen en daardoor letsel opliepen. Meermalen had het stadsbestuur daarvoor gewaarschuwd in een stadskeur. "Wordt mede een ieder bevolen zich te wachten bij 't geschut van deze stad te komen in het bijzonder als dit na de processie wordt afgeschoten. En indien iemand met het afschieten wordt geraakt, gekwetst of anderszins beschadigd, hoe het ook zal mogen geschieden, hij zal daarvoor van niemand enige vergoeding krijgen."

Roel Aarts, een brouwersknecht, schijnt ook tot de al te nieuwsgierigen behoort te hebben en werd daarom door een "bevelhebber" te paard waarschijnlijk op een onzachte manier opzij geduwd. Zijn veroordeling luidt aldus: "Daar mijne Heren van het gerecht gebleken is, dat Roel Aarts, brouwersknecht, op Delfts Ommegang voorleden, toen de schutters zich in slagorde stelden op het Marktveld, een van de "bevelhebbers", die te paard zat en bezig was ruimte te maken, in tegenwoordigheid en ten aanzien van het volk, en bijzonder van mijnheren van het Gerecht dezer stede, niet alleen kwalijk heeft toegesproken, maar onmanierlijk zijn mes trekkende, denzelfden bevelsman gepoogd heeft van achter naar 't lijf te steken en te grieven, al 't welk dingen zijn van kwade consequentie, die niet ongestraft behoren te blijven ten voorbeeld van anderen. Daarom is het, dat schepenen dezen stede denzelfden gevangene veroordeeld hebben en veroordelen hem bij dezen te verschijnen in de vierschaar voor het Gerecht en aldaar God en mijnheren van het Gerecht in de naam van de Justitie vergiffenis te vragen en vandaar wederom geleid te worden in besloten gevangenis op water en brood gedurende de tijd van 14 dagen. Wanneer deze tijd verstreken is, wordt de voorz.

gevangene voorts veroordeeld verbannen te wezen en verbannen hem schepenen bij dezen uit de stad van Delft, diens vrijheid, baljuwschap van Delfland en anderhalf mijl rondom de stad, de tijd van drie jaren. Hij zal uitgaan binnen daags zonneshijn en daar niet binnen de voorz. tijd inkomen op straffe van streng gezeseld te worden en zijn verbanning verdubbeld tot nog zes jaren.

Veroordelen hem voorts tot een boete van 10 gulden jegens den Heer verbeurd en voorts in de kosten van zijn gevangenis. Aldus gepubliceerd 14 Augustus 1562."

Het zware geschut op Ommegangsdag over de daken te laten dreunen en daveren, was voor de stad een kostbare geschiedenis. In 1564 werd, volgens de Thesauriersrekening, aan Willem Willemse Grijp, de artilleriesmeester der stad, de kapitale som uitbetaald van twee honderd en twintig pond "om zekere onkosten te betalen, gevallen in de Ommegang".

DE LAATSTE VOORBEREIDINGEN

De Delftse Ommegang trok 's Zondags na Sint Odulphusdag (12 Juni) uit. Doch 's Vrijdags daarvoor werd het feest reeds ingezet met klokgelui. Feestelijk beierde des middags een half uur lang van twaalf tot half één de grote klok van het stadhuis over de stad. De gilden legden hun gereedschap neer, de werkplaatsen werden gesloten en in de namiddag en op de volgende dag was er in de gildehuizen een druk komen en gaan van gildebreeders, die allen het hunne wilden bijdragen om op Zondag de schoonste groep te vormen in de Ommegang. Het feest, dat acht dagen duren zou, was begonnen, want in dit octaaf werd de Delftse kermis of St. Olofsmarkt gehouden.

Langzamerhand kreeg de stad een feestelijk aanzien. Vlaggen en tapijten werden uitgehangen, "bordekens" tot regeling der processie op de hoeken der straten aangebracht.

In de Ramen, de vergaderplaats der gilden, werden vier "bordekens" volgens een keur van het stadhuis geplaatst. Op het ene bordje was geschilderd de zon, op het andere de maan, op het derde een ster en op het vierde een kroon. Onder deze bordjes moesten de gilden zich verzamelen. De passage uit de desbetreffende keur luidt:

"Ende ten ende die hoofdmans van de gildens weten mogen, waar zij zich "bequemelike" vergaderen sullen mogen in voorz. tijd, zo is geordonneerd door die selve mijne Heren, dat men in de Ramen zal stellen vier bordekens in d'een geschilderd die sonne, in d'ander die maan, in d'ander die sterre, in die ander die krone ende zullen onder dese tekens vergaderen die gildebreeders daartoe geschikt van vijfgilden.

Onder die sonne: die timmerlieden, die van Sinte Elisabethgilde, Sinte Lucasgilde, die snijers, die vleeshouwers.

Onder die maan: die kuipers, die bakkers, die mandenmakers, die van St. Nicolaasgilde, ende van St. Michielsgilde.

Onder die sterre: die schoenmakers, die molenaars, die droogsceriaars (droogscheerders bij de lakenfabricage), die kruiers, ende die wevers.

Onder die krone: die brouwersknechten, die metselaars, die schippers, die smeden, die barbiers. De drie schuttersgilden moesten zich in hun Doelen, in de nabijheid der Ramen gelegen, opstellen. Ook in de Oude Kerk waren vele handen bezig om haar zo luisterrijk mogelijk op te sieren. Het Mariabeeld, de altaren enz. werden op z'n schoonst aangekleed.

De instructie voor de koster op Ommegangsdag luidde: "Het altaar geheel open, het gulden altaarkleed voor de kleine ark, het zilveren beeld van de zeven weeën, de twee zilveren kruisen op

het altaar, en blijft zo tot 's Maandagsavonds met vier hoekkaarsen en vier processievanen". Vóór het priesterkoor werden alle kerkschatten, gouden en zilveren monstransen, die reliquiën bevatten van heiligen, opgesteld. De Oude Kerk was zeer rijk aan reliquiën. Ook had ze verschillende gouden en zilveren beelden in bewaring, die aan de gilden toebehoorden. En heel die rijke en kostbare schat werd op de grote Ommegang tentoongesteld. Maar bij die grote toeloop van bedevaartgangers, die van heinde en verre ter feestviering kwamen, de kramers, de kooplui, de nieuwsgierigen, was grote waakzaamheid voor deze kerkschatten meer dan ooit geboden. Dag en nacht werd en daarom in de kerk gewaakt. "Item gegeven die wakers, die op de Ommegang waekten voor die reliquiën ende Onze Lieve Vrouw ende andere, samen vijf personen, elk elf duiten ende die andere twee nachten gewaakt met vier personen, elk twee gr. 's nachts". Eigenaardig is, dat ieder, die zich bij de Ommegang verdienstelijk had gemaakt met geld beloond werd. Voor bijna alle te verrichte bedieningen waren fondsen gesticht. Zo stichtte o.a. een priester, Pieter Bonifaas ten eeuwigen dage aan priesters, zangers en dienaars der beide parochiekerken een fonds, waaruit na afloop van de ommegang door de kerkmeesters werd betaald. Als voorwaarde was gesteld, dat zij het beeld zouden terugbrengen en daarna het "Salve Regina" zingen. Ook had deze priester geld gegeven om gedurende de ommegangswEEK, elke avond een Lof ter ere van Maria te laten zingen. Deze rijke giften met goede bedoelingen geschonken, werden echter vooral in de vervaltijd een bron van vele en grove misbruiken.

HET UITTREKKEN VAN DE OMMEGANG

Des morgens op Ommegang werd de dag feestelijk ingezet met klokgelui. Als te acht uur de stedeklok voor de derde keer geluid had, moesten de schutters en gilden zich op hun respectievelijke plaatsen in Doelen en Raam bevinden, "om aldaar bij de hoofdmans ten bijwezen³ van een van de Gerechte opgelezen te worden, ende die absenten bij de hoofdmans iegelijk in zijn regard aangetekend, opte boeten van elke afwezige drie pond". Dan trok men door de Doelenstraat naar de Oude Kerk, waar men wachtte tot de Hoogmis uit was.

Tegen negen uur zette de processie zich in beweging en langs de bochtige Delftse grachten, onder de hoge statige bomen, prijkend in hun rijke zomergroen, schreden dan daarheen de schutters en de gilden achter elkander in lange rijen, uitgedost in hun kleurrijke dracht, het teken van het gilde op de borst.

Met ontplooid banier opende de stadsbanierdrager de stoet. Dan volgden de schutters. Vooraan schreed de schutterskoning, omhangen met tal van zilveren platen en de met zilverwerk versierde gildestaf in de hand. De schutters in blinkend harnas, het lange mes aan de gordel, de boog over de schouder en een pijl in de hand. En volgens een oude instructie van het jaar 1450, gegeven door de Schout en de goede luiden van het gerecht van Delft, kwamen dan de gilden.

Voorop ging de vaandeldrager en hoog boven elk gilde wapperde de ontplooid banier. Een trommelslager ging mede vooraf. Achter dezen volgden de deken en overliden in hun lange wijde mantels, de gildeknechts met de zilveren plaat op de borst en de met zilver versierde roede in de

³Deze contrôle vanwege het stadsbestuur op hun aanwezigheid bij de Ommegang zette bij de schutters kwaad bloed. Toen bij de beeldenstorm de hulp der schutters werd ingeroepen, volgens hun ordonnantie, namen ze deze gelegenheid te baat om in kennis gesteld te worden met hun ordonnantie en zij schamperden: "We weten van geen ordonnantie, anders dan in de Ommegang te gaan, daar mijnheeren deselve toe genoeg gedwongen hebben met boeten en straffen, te gaan tot een wapenschouw van mijnheeren en anleren."

hand en daarachter in lange rijen de gildebroeders, trots op hun ambacht, trots op hun gilde, in hun midden meevoerend rijke en kunstzinnige voorstellingen uit het leven van Christus en de heiligen. Eigenaardig worden deze voorstellingen genoemd "Spul van Jesse". Op wagens getrokken door paarden werden deze voorstellingen meegevoerd. Slechts van twee gilden weten we welke voorstellingen zij in de Ommegang uitbrachten. Het schippersgilde moest volgens een artikel in de schippersgildebrief het schip van Sint Ursula de stadspatrones uitbrengen. "Item, zo wanneer, dat men Ommegang houdt, zal het voorsz. gilde moeten uitbrengen in de spele van Jesse Sinte Ursula schip, met al zijn toebehoren, in alle manieren als zij voormaals dat gedaan hebben en dit zo verre bij de burgemeesteren denselven zulks belast wordt. En zo wie van de gildebroeders door de hoofdmans tot voorn. spele geordonneerd zijnde onwillig ware, die zal verbeuren vijftien stuivers en niettemin gehouden wezen te obedieren".

En het gilde der brouwers moest in de Ommegang met de hel uitkomen.

In de brouwersgildebrief leest men: "hij en zal in het gilde wezen en hij zal alle jaars den gilde geven 8 gr. om godsdienst mede te doen; hiervoor zullen de hoofdmans uitbrengen de hel in de spele van Jesse ten koste van het gilde."

Waarschijnlijk heeft de plastische middeleeuwer op een wagen "de hellewagen" een groot turfvuur gemaakt, dat door duivels, helaanblazers, werd onderhouden. In een brouwersgilderekening van het jaar 1400 komt met betrekking tot het "Spul van Jesse", een post voor van "anderhalf duizend turfs". Op deze wagen stond de vorst der duivelen, Lucifer, vervaarlijk te zwaaien met een pekstok. Want toen bovengenoemde Mr. Arent Willemsz. zijn wedervaren uit Palestina verhaalde, schreef hij o.a.: „Daar kwam afstijgen een Turk te paard met een mijter op zijn hoofd, zeer vreemd, en had een gruwelijk wapen in zijn hand, gelijk Lucifers pekstok in de Ommegang op de hel."

De costuums van Lucifer met zijn duivelen waren zo mooi, dat andere steden ze voor hun Ommegang te leen vroegen. Zo vindt men in het Thesauriersboek van Dordrecht: „Item nog betaald de speelmeesters van Delft," omdat zij leenden „die duvels aansicht met de rok". „Nog betaald de duivelen met hun kapitein Lucifer en den speelman voor hun kosten, die zij deden". De Delvenaren zelf trokken dus mee in de Dortse Ommegang.

Achter de gilden kwamen de pelgrims, van heinde en verre samengestroomd, uit Holland, uit Zeeland en ook uit het Buitenland. Dan volgden de boetelingen. Velen van hen gaven hun lichaam bloot aan de weersgesteldheid en trokken aldus openlijk boetend mee. Deze boetedoening kwam nu altijd niet voort uit een devote gesteldheid des harten, want velen waren door het gerecht hunner stad om een of ander vergrijp er toe veroordeeld. Ook waren er, die ontkleed in een pantser gingen.

Achter dezen kwamen de barrevoete broeders der Observantie (Franciscanen). De volgende groep bestond uit klerken met de priesters. En achter dezen werden gedragen de juwelen der beide kerken, reliquiën in gouden monstransen en andere kostbaarheden. En dan pas kwamen de dragers met het beeld van Christus' Moeder. Voor de dragers uit gingen „die speelders, die voor onze Vrouwe speelden". Het beeld zelf werd omstuwde door de gildebroeders, die het zinnebeeldig rijshout in de hand droegen. Aan „meye", dit zijn bloeienden takken, was door het gilde vijftien gulden uitgegeven, zo meldt een rekening. De stoet werd gesloten door de duivel, voorgesteld door een grote houten groengeel geverfde draak, overwinningstrophee achter Maria's zegetocht.

In 1438 kreeg „Jan Dieric van den draec te dregen, 7 st."

In Latere jaren, toen Delft twee kerken rijk was, werd besloten om ook het beeld uit de Nieuwe Kerk in de Ommegang mee te dragen. De instructie voor de Ommegang sluit met: „En elk jaar, als men

schrijft even, zo zal het beeld van O. L. Vrouw uit de Nieuwe Kerk voorgedragen worden en het beeld van O.L. Vrouw uit de Oude Kerk achter. En elk jaar als men schrijft oneven zal men 't beeld van O. L. Vrouw uit de Oude Kerk voor dragen en t beeld uit de Nieuwe Kerk achter."

De Ommegang eindigde op de Markt. Als het Lof in de Nieuwe Kerk uit was, schaarden de schutters zich in slagorde op het Marktveld en de „artillerymeester" der stad schoot dan op bevel van Burgemeesteren het groot geschut af, dat daverde over de daken en in de verre omtrek werd gehoord.

Hiermede was de Ommegang ten einde en had Delft zijn jaarlijkse openbare hulde gebracht aan Christus' Moeder.

HERSTEL VAN DE OUDE DEVOTIE

Op het einde van de vorige eeuw publiceerde de heer K. C. van Berckel, gesproken uit een oud-Delfts katholiek geslacht, in de „Haarlemse Bijdragen" enige archiefstukken, die betrekking hebben op de Ommegang. Aan deze publicatie voegde hij toe: „Toen de stormachtige tijden voorbij waren en het katholieke leven opnieuw begon te ontluiken, heeft men, jammer genoeg, de oude traditie van Maria van Jesse niet meer hersteld.

Thans is de traditie zo goed als vergeten, de naam van O. L. Vrouw van Jesse zal maar aan weinigen bekend zijn en van het voorheen met zoveel luister gevierde feestgetij van het plechtige hoogfeest van „Delfts Ommeganck" vindt de nazaat nog slechts een flauw spoor in de Delftse Kermis of St. Olofsmarkt."

Drie en dertig jaar later heeft de Delftse Mariacongregatie, onderafdeling van „Sanctus Virgilius" deze klacht verstaan. In het Annuarium 1931 der R.K. Studenten in Nederland, leest men: „Van de raad der congregatie is dit jaar 't initiatief uitgegaan om de ommegang ter ere van O. L. Vrouw van Jesse, die eertijds hier in Delft zoveel belangstelling trok, te herstellen en zo trok op Zondagmorgen 15 Juni een klein aantal studenten in stil gebed door Delfts straten. Hoewel het begin nog maar zeer bescheiden was, hopen we, dat het herstel van deze mooie traditie niet alleen onder de studenten, maar ook in de stad Delft de Maria devotie zal verhogen."

Na deze eerste Ommegang, die op initiatief van de Virgiliaan Jules Froger was gehouden, wilden de studenten een vastere vorm aan deze devotie geven en zij besloten om ook de Delftse burgers daarbij te betrekken.

Wijl deze Ommegang een zuiver godsdienstige aangelegenheid is, werd in het voorjaar 1931 besloten het voorstel aan de Geestelijkheid van Delft voor te leggen. Twee leden van de Raad van de Congregatie zijn daartoe naar de Zeereerwaarde Heer Deken v. d. Cammen gegaan met het voorstel om telkenjare op de Zondag na 12 juni een stille Ommegang te houden en zodoende in deze vorm de vroegere Delftse Ommegang ter ere van Onze Lieve Vrouw van Jesse, die de Delvenaren beloofd hadden telkenjare te houden, zolang de stad zou bestaan, in ere te herstellen. Het voorstel viel in goede aarde en de Deken vroeg aan de Raad om het verder op zich te nemen. Doch, toen de Delftse burgers erbij betrokken

waren, ontstond er tussen de studenten en hen een meningsverschil over de vraag wie voortaan de leiding in deze zou nemen. De Delftenaren waren van mening, dat het wisselend studentengeslacht geen voldoende waarborg bood voor de continiteit van de Ommegang. De zaak werd aan de Zeereerw. Heer Deken v. d. Cammen voorgelegd. Bij dit onderhoud bleek, dat het Zeereerw. vrijwel onverschillig was, wie zorg droeg voor de organisatie. Hoofdzaak bleef voor de Deken, dat

het goed gebeurde. Hij gaf wel te kennen, dat het op de eerste plaats aan de studenten toekwam, omdat zij de initiatiefnemers waren geweest.

Doch toen de student-initiatiefnemers waren afgestudeerd en Delft hadden verlaten en ook de Studenten Maria Congregatie was opgeheven, hebben enkele Virgilianen de leiding op zich genomen. Vooral Dr. Ir C. Verhagen, die door zijn ambt van lector aan de Technische Hogeschool Delfts burger geworden was, heeft jaren lang de Ommegang geleid.

Het wisselend studentengeslacht bleek toch op de duur geen waarborg te kunnen geven voor de voortzetting van de oude devotie. Daarom werd in 1939 het Maria-gilde heropgericht, waarin alle parochies van de stad vertegenwoordigd zijn.

Het herstel van deze oude Maria-devotie vond in de katholieke pers grote bijval. Ook buiten de katholieke kring trok het de aandacht en de Delftse correspondent van het dagblad „De Voorwaarts” eindigde zijn kritische beschouwing met: „Ons

dunkt, dat de antikapitalistische „Sanctus-Virgilius”-leden beter werk kunnen verrichten”. Doch het katholieke volk van Delft was van mening, dat de Virgilianen bezwaarlijk een beter en schoner arbeid hadden kunnen doen, dan de stoot te geven tot de hervatting van deze oude, openlijke uiting van Maria-liefde en devotie. En telken jare in steeds groter aantal namen ze deel aan de Ommegang. Een korte opwekking in het plaatselijk dagblad tot deelname aan de Omgang gaf eens een aardige indruk van deze bedegang. „In de late nacht van 13 op 14 Juni zullen de Katholieken van Delft dit jaar wederom met de dieven op het pad zijn. Zo moeten ook twee eeuwen lang onze voorouders in 't nachtelijk uur zich naar de kerk hebben begeven. Sluiksgewijs komen dan de beevaartgangers opzetten. Ze lopen je vooruit en achterna. Ieder op zich zelf. Om hoeken zie je ze komen, over bruggen in de verte, langs grachten en door de nog verlaten straten.

In de buurt van de kerk wordt het doel dezer nachtelijke wandelaars zichtbaar. Allerwege buigen zich om in de richting van het kerkportaal. Na een kort gebed in de kerk begint de Ommegang. Bij deze eeuwenoude gang ontwaken de grachten en huizen in een blijde ontroering om de bekende stap.”

In 1939, tien jaar nadat de Ommegang was hersteld, is aan de oude Maria-devotie een wijdsere en grootser plan gegeven. Dr. Vrijmoed, die het moderatorschap der Virgilianen verwisseld had voor het pastoraat in de aloude St. Josephparochie, de moederparochie van de Delftse kerken, bleef zijn liefde voor deze echt Delftse devotie getrouw. „Door een gelukkige samenloop van omstandigheden”, schreef hij in de Bourdon van 15 Juli 1939, „is onze kerk een prachtig antiek middeleeuws Mariabeeld rijk geworden. Prachtig zeg ik, want het heeft niets van een zogenaamd naar het leven gemodelleerd rood, blauw en goud gekleurd suikerbeeld, dat je zo zou opeten; maar het is van een rustige, zwijgende, vergeestelijkte schoonheid, die U stil maakt, als ge er naar kijkt. Weest niet te haastig in Uw oordeel; laat eerst de wijding en de stilte die van het beeld uitgaat in U overkomen en ondervindt in U zelf, of ge voor zo'n beeld niet beter dan anders met Maria bidden kunt.

Het is een zittende Madonna met het staande Jezuskind op haar linkerknie. Het doet onweerstaanbaar denken aan het oude beeld van Maria van Jesse, waaromheen zich eertijds de Maria-verering onzer Delftse voorouders zo breed en innig concentreerde. We zien het in onze gedachten langs de stille grachten dragen en onder de poort door van de Oude Kerk. Wat zou het mooi en heerlijk wezen, als de verering van Maria van Jesse rond dit beeld weer mocht opbloeien! In ieder geval zouden we aan de voet van dit beeld weer een gilde kunnen oprichten van vereerders van Maria van Jesse.”

Over dit fraaie beeld oordeelt de Utrechtse Hoogleraar prof. W. Vogelsang: „Zoover ik met mijn materiaal kan gaan, kom ik tot den *Rijnsch-Maastrichtschen hoek*. Er zijn velerlei invloeden van Keulsche Mariabeelden, b.v. in het gelaat, maar de geheele factuur, de plooiën en verdere behandeling, zijn toch eenigszins anders. Er zit m.i. ook invloed van de Maasstreek in deze opvatting. Naar mijn meening dateert het beeld van +/- 1290 – 1300. De polychromie lijkt mij niet zoo oud als het beeld, althans niet in gaven vorm; vermoedelijk is zij reeds vroeger en dan nogmaals in de 19e eeuw eenigszins opgehaald en daardoor, veranderd in algemeen effect, donkerder geworden."

Mevrouw Korevaar Hesseling getuigt van dit beeld: „Het komt mij voor een goed voorbeeld te zijn van de wijze waarop in de 14e eeuw de Moedermaagd werd voorgesteld: glimlachend voor zich uitstralend, lieflijk, minder verheven en abstrakt dan in de vroege middeleeuwen, maar toch nog ver verwijderd van de meer menselijk doorvoelde voorstellingen der Madonna, gelijk de Renaissance deze heeft gegeven. Ook het Christuskind, in lang gewaad gehuld, is karakteristiek voor de opvatting van de 14de eeuw. Het beeld is mooi van lijn en beweging en gevoelig van modelé in verschillende onderdelen en in de val der plooiën."

Op het feest van Maria ten Hemelopneming werd het beeld gewijd en na een plechtige Ommegang door de kerk op het voormalige H. Hartaltaar geïnstalleerd. De belofte, eens in de Middeleeuwen door de Delvenaren gedaan in de oude St. Hippolytuskerk, was sinds het herstel van Ommegang bestendig. Vanaf deze dag wordt Delft het hele jaar door herinnerd aan een vrome traditie, die nu na eeuwen is hersteld.

Een paar maanden later, op het feest van de Onbevleete Ontvangenis, werd het bereids gevormde Gilde van Maria van Jesse plechtig geïnstalleerd met een hartelijke toespraak van pastoor Vrijmoed. Als eerste gildemeester werden benoemd: J. P. Bakker, Toon van Beek, Willem van Beek, H. Breedveld, A. v. d. Drift, P. Hanemaayer, Koos v. d. Horst Jr., P. Muilman, H. Swarttouw, Jos. Verhulst en J. Wolsky.

De Deken van het Gilde, prof. Ir. M. J. Granpré Molière, hoogleraar aan de Technische Hogeschool, deed in zijn wederwoord uitkomen, „dat Katholiek Delft thans, dank zij het gelukkig initiatief van Pastoor Vrijmoed, als in oude tijden weer een reëel centrum voor zijn Maria-devotie bezit, waardoor die devotie ongetwijfeld gestimuleerd zal worden."

Nu eenmaal de oude Maria-devotie in zijn geheel was hersteld, deed zich een dringende behoefte gevoelen aan een eigen kapel, die men zonder de kerk te betreden, kon ingaan. Na enig zoeken werd een gunstige oplossing gevonden door een bijgebouw van de kerk, dat vroeger als catechismuskamer dienst deed, tot kapel te verbouwen.

Op Zondag onder het Octaaf van Maria ten Hemelopneming, werd de kapel plechtig ingewijd en na een feestelijke omgang door de kerk werd het oude beeld naar de nieuwe kapel geleid, om daar op de troon te worden geplaatst. De vreugde van alle Delftenaren werd daarbij op treffende wijze uitgedrukt door een eenvoudig, ontroerend lied „Bij Moeders thuiskomst", waarvan Pastoor Vrijmoed zelf de tekst schreef met toonzetting van Hein Zomerdijk.

BIJ MOEDERS THUISKOMST

Zo rust gij dan na eeuwen

Weer minzaam op Uw troon,

Gij lieve vrouw van Jesse
En glimlacht wonderschoon.

Refrein:

*O, lieve Vrouw van Jesse
Wees welkom in dit huis,
Gij zijt hier in ons midden
Als bij Uw kind'ren thuis.*

De scheve kerke-toren
De stille oude gracht,
Het marktplein met zijn raadhuis
Heeft op Uw komst gewacht.

De middeleeuwse omgang
Verloor zijn glans en gloed,
Maar bleef verborgen leven
In 't katholiek gemoed.

Schoon gilde-leden stierven,
Het gilde zelf verdween,
Staan nieuwe gilde-leden
Thans vaster om U heen.

De oude bid-kapelle
Verwoest in donk're tijd,
Is uit haar as herrezen
En aan U toegewijd.

Zo hebben we gestreden,
Gebeden en gewacht.
Totdat ons beider heimwee
U in ons midden bracht.

Nu zijt gij Koninginne
Van onze stede weer.
Nu zweren wij U trouwe
En scheiden nimmer meer.

Sindsdien is de Maria van Jessekapel een brandpunt geworden van katholiek leven in onze stad Delft. Honderden, duizenden katholieke Delvenaren hebben de weg gevonden naar de Molenpoort, van waaruit ze de kapel kunnen betreden, als er in de kerk geen godsdienstoefeningen worden gehouden. Op welk uur van de dag ge een bezoek brengt aan de kapel, nimmer zult ge alleen zijn.

In deze jachtende tijd hebben de katholieke Delvenaren nu een plek, waar het leven hen niet grijpt om ze mee te sleuren in zijn razende vaart.

En voor verhoord gebed, evenals in oude tijden, brengt katholiek Delft weer dank, nu op moderne wijze door advertentie's in het plaatselijk blad.

DE OMMEGANG IN OORLOGSTIJD

In Juni van het jaar 1940, toen de Duitsers ons land hadden bezet, werd het Gilde bij de aanvraag om vergunning tot het houden van de Ommegang door de politie verwezen naar de Duitse Commandant der stad. Deze Ortscommandant gaf ten antwoord, dat hij zich met deze zaken niet bemoeide, hierover moest de Nederlandse Overheid beslissen. Aldus kon de Ommegang ook dit jaar doorgaan. Doch toen in 1942 een algemeen processieverbod was uitgevaardigd, is de Ommegang niet meer uitgetrokken. De processie 's avonds onder het Lof trok echter in die jaren zoveel belangstelling, dat de gelovigen de kerk en het priesterkoor geheel vulden. In de hongerwinter van 1944 werd elke Zondagavond een processie gehouden met het Mariabeeld, waarbij, ondanks de koude en donkere kerk, honderden en honderden gelovigen tegenwoordig waren.

In deze angstige tijd schreef een jonge Delftse dichter een ontroerend schoon gedicht, waaruit de benauwdheid dier dagen tot uiting komt.

BIJ HET BEELD VAN MARIA VAN JESSE

Rozenkrans, gehouden in de ruw vereelde hand
van de man, die stil bidt bij Uw schone beeltenis:
Maria, goede Moeder helpt ons in de brand,
die nu al weer zo lang over de wereld is.
Rozenkrans, gedragen door de hand van de nog jonge man,
die nu aan 't leven, dat zo zwaar is, moet beginnen,
Heilige Maria, ik voel dat ik het kan,
maar wanneer krijgt de wereld weer haar zinnen?
En als ik zie naar alle die gezichten
van mensen in het grote kerkgebouw,
die altezaam hun blikken richten
naar 't beeld der Moeder Gods.....
dan vraag ik, of het slotgericht gekomen is
met al de smart, die 't mensdom krijgt te dragen,
en, Heilige Maria, niets weet ik te zeggen dan:
O Moeder, neem toch weg van ons die plagen!

Ton Lutz.

DELFT GESPAARD VOOR OORLOGSGEWELD

In de bange dagen van de hongerwinter van het jaar 1944, toen de nood zeer hoog gestegen was, beloofde het katholieke volk van Delft, op voorstel van het Lieve Vrouwe Gilde, een kindertehuis op

te richten, opdat de stad op Maria's voorspraak voor het oorlogsgeweld gespaard zou blijven. Met ruime hand werd gegeven en weldra was een bedrag van honderd duizend gulden bijeen. Delft bleef gespaard en het katholieke volk van Delft heeft zijn belofte gehouden.

Aan de mooiste gracht van de stad Delft, het Oude Delft, is in een voornaam herenhuis, pand 174, het kindertehuis gesticht, waar kinderen, die door omstandigheden thuis niet kunnen verzorgd worden, een liefderijk onderdak vinden.

Bij het vertrek van pastoor Vrijmoed in 1946 werd zijn opvolger, Dr. Cassianus Hentzen, tevens zijn opvolger als Gildepriester en toen in 1948 prof. Granpré Molière uit Delft was vertrokken, koos het gilde tot zijn deken dhr. H. Swarttouw.

Onder de bezielende en stuwende leiding van onze nieuwe Gildepriester werd de Maria van Jessekapel geheel gerestaureerd en aanmerkelijk verfraaid.

De vloer werd betegeld en ook het altaar kreeg een nieuwe tegelvloer. De wanden werden geschilderd. Achter het altaar is de stamboom van Jesse uitgebeeld en tegen het plafond de kroning van Maria. Twee fraai gebrandschilderde ramen werden aangebrand. Het ene verbeeldt de genezing van de blinde vrouw Machteld, het andere de luisterrijke Middeleeuwse omgang. Het altaar werd tevens met marmer bekleed en aan weerskanten koperen lusters aangebracht. Het beeld kreeg een nieuw voetstuk en om de katholieken de weg naar de kapel te wijzen werden aan de straatzijden twee borden aangebracht met het opschrift „Kapel van Maria van Jesse“.

DE EERSTE VROUWEN-OMMEGANG

Was tot 1949 de deelname aan de Delftse Ommegang beperkt gebleven tot de mannen, in dat jaar nam de Delftse Vrouwenbond het initiatief om ook mede ter beevaart te gaan. Over deze eerste Ommegang werd in het orgaan van de Delftse Vrouwenbond een enthousiast verslag gegeven: „De grote opkomst was verheugend en juist in deze tijd een zeer verblijdend teken. De bedevaart vanuit de St. Hippolytuskerk verliep vlot en zonder hindernis. Al biddend hielden we de vlugge tred van het jachtende leven, toen wij hierop attent waren gemaakt, vertraagden we onze pas. Een lange stoet zwijgende vrouwen; men las de verbazing op de gezichten der mensen, 't was kennelijk iets onbegrijpelijks voor velen... De omgang met het genadebeeld, het plechtige Lof, de uit volle borst meegezongen liederen, dit alles maakte de eerste Vrouwen-Omgang in Delft tot een heerlijk Mariafeest.“

Deze Ommegang heeft plaats gehad in de namiddag voor het Lof. In latere jaren is het zo geregeld, dat de mannen hun Ommegang houden voor de Mis van zes uur en de Vrouwen voor de Hoogmis van kwart voor negen. In dit zelfde jaar, op 11 November, had in de kerk een grootse plechtigheid plaats. Pater Henri de Greeve had aangespoord om een gebedsactie te houden voor „de UNO“. Daartoe spoorde hij aan om Maria's heiligdommen te bezoeken. Een overvolle kerk met pelgrims uit Delft en omgeving was het resultaat van deze oproep van de Bond zonder Naam

Hoewel na de Hervorming geen eeuw voorbij is gegaan, waarin niet werd geschreven over de

Delftse Lieve Vrouw, bleef de belangstelling toch slecht beperkt tot de historici, tot de stadbeschrijvers. Nu leeft deze devotie weer onder katholiek Delft en bloeit rijkelijk op. Een Meisjesgilde en een Herencongregatie staat onder de bescherming van Maria van Jesse. Een Kindertehuis is aan Haar toegewijd en een nieuwe Lagere School aan de Bieslandse bovenpolder is mede onder Haar moederlijke bescherming gesteld.

HOOG BEZOEK AAN DE MARIAKAPEL

Op 30 September 1949 bracht Zijne Eminentie Kardinaal Spellman uit New York een kort bezoek aan de kapel. Hij was vergezeld van de Secretaris der Nuntiatuur uit Den Haag.

Het jaar daarop kwam Zijne Excellentie Mgr. Giobbe, Pauselijk Nuntius in Nederland, naar Delft en celebreerde op Ommegangsdag een Pontificaal lof.

In dit Mariajaar stromen pelgrims van heinde en verre toe naar Maria's kapel. De landelijke Pax Christi beweging en de Katholieke gidsen uit heel Zuid-Holland maken zich op om bij duizenden haar kapel in Delft te bezoeken. Nog andere groepen hebben reeds hun dag gereserveerd. De jeugdbewegingen en congregaties uit Delft, Rotterdam (4 groepen), Voorburg, Naaldwijk, Den Haag (2 groepen), de leerlingen van het Stanislascollege uit Delft, Vincentianen uit Den Haag, 300 schoolkinderen uit Den Haag. Rector Kraakman met een groep particulieren uit Den Haag, de Pax Christi beweging uit Zoetermeer, de Vrouwenbond uit Voorburg. Kortom van heinde en verre stromen weer als in oude tijden de pelgrims toe naar Maria's kapel in Delft. De liefde voor Christus' Moeder, de glorie van Delft uit voorbije eeuwen, straalt in nieuwe luister.

LITERATUUR

- Vosmeer, M.: *Diva Virgo et Crux Salutaris etc.* (1629).
Bleijswijk, D. v.: *Beschrijving der Stadt Delft.* (1667).
Heussen v., en Rijn, v.: *Oudheden en Gestichten van Delft en Delfland.* (1725).
Boitett, R.: *Beschrijvinge der Stadt Delft.* (1729).
Berckel, K. C. v.: *Haarlemse Bijdragen*, dl. XXII, blz. 388. (1897).
dl. XXIV, blz. 285. (1899).
Thus, J.: *Haarlemse Bijdragen*, dl. XXVII, blz. 273 (1902).
Kronenburg, J. A. F.: *Maria's Heerlijkheid*, dl. VI, blz. 162. (1909).
Heel o.f.m., D. v.: *Ons Geestelijk Erf*, 5e jaarg., dl. V, blz. 217. (1931).
Peer, A. v.: *Maria Jesse, Historische schets van "Delffs Ommeganck"*. 1932.
Peer, A. v.: *Haarlemse Bijdr.*, dl. L., bl. 296.(1933).
Oosten, A. J. D. van: *O.L. Vr. Maria van Jesse.* (1933).
Peer, A. v.: *Historische schets van „Delfts Ommeganck.* 1944.
Nieuwe Delftsche Courant.
De Bourdon.
De Tijd.
Delftsche Kerkklok.

BRONNEN

- Keurboeken der Stad Delft.*
Thesauriersboeken der Stad Delft.
Crimineelboeken der Stad Delft.
Ordonnantiën en Privilegiën der Stad Delft.
Ledenregister van het Gilde van den boom Jesse. (1566).
Huisrentenregister van het Gilde van den boom Jesse. (1566).
Archief van het Gilde.
Bisschoppelijk Archief, Haarlem.